

швидко розпадаються, вони ж і стають головним «постачальником» контингенту шкіл-інтернатів, будинків для малят-сиріт. Дітей від таких горе-батьків захищає держава, суспільство. Однак замінити сім'ю нічим не можна». Отже, формування міцної, морально здорової, духовно багаті сім'ї, турбота про жінку-матір є першочерговою проблемою, вирішувати яку треба всією громадою, суспільством. Мільйони людей схвально зустріли утворення Радянського дитячого фонду ім. В. І. Леніна, роблять добровільні внески на рахунок № 707. Свій перший внесок (3500 карбованців) зробив і колектив Криворізького педінституту. На цей фонд перераховують кошти десятки трудових колективів Криворіжжя, тисячі громадян, щоб діти-сироти зростали щасливими, бо чужих дітей у нас не буває.

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ПРО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'І

О. О. ЛЮБАР,

*проректор Криворізького педінституту,
доцент, канд. пед. наук*

Серцевиною народної педагогіки, створеної на основі багатовікового життєвого досвіду трудящих мас, є людяність, правдивість, глибока повага до особистості кожної людини-трудівника. На жаль, у діяльності сучасної школи, сім'ї народна мудрість і досвід народного виховання майже не використовуються. Багатющі скарби народної педагогіки напівзабуті, їх не досліджують науковці.

Нинішнє покоління радянських учителів, батьків слабо обізнане з практикою виховання засобами фольклору — казок, легенд, прислів'їв, приказок, пісень, ігор тощо, в яких відображена педагогічна мудрість народу. У педагогічних навчальних закладах, на жаль, не передбачено вивчення майбутніми вчителями цього невичерпного джерела.

В енциклопедичній за змістом народній педагогіці зібрано поради і застереження щодо поведінки людей в певних життєвих ситуаціях, повчання гідності, працелюбству, добру. Прикладом життєвої мудрості народу є погляди трудящих на сім'ю, як найважливіший суспільний осередок виховання. Сім'я має стати для дітей школою людяності, духовної спільності поколінь, трудового співробітництва між ними, громадянського зростання. Закономірно, що в системі поглядів народу на сім'ю велика увага приділяється створенню в ній належних умов для виховання дітей та юнацтва.

Усний підручник життя, яким є народна педагогіка, наголошує на тому, що найпершою умовою успішного виховання дітей є міцна,

дружна трудова сім'я. В ній панує згода і повага між батьками, взаєморозуміння з дітьми («Міцна сім'я — горе плаче», «Де згода існує, там щастя панує», «Де згода, там і вигода»).

Така зворушлива атмосфера має місце тоді, коли сім'я справді трудова, тобто утримується на власні кошти, зароблені дорослими, а діти всіляко допомагають батькам. Важливо, щоб підростаюче покоління мало постійні обов'язки, спільно з батьками виконувало господарські роботи, залучалося до ведення сімейного бюджету — всі ці реалії побуту сім'ї виховують відповідальність, сімейність і працьовитість. Для багатьох поколінь молоді класичний приклад всепереможності спільної праці — загальновідома казка «Ріпка».

Нормою вступу до шлюбу, твердить народна педагогіка, мають бути мотиви високоморального порядку — в першу чергу любов, повага, відданість і вірність подружжя («Нема кращого друга, як вірна супруга», «Живуть між собою, як риба з водою», «Чоловік і жона — одне тіло, одно діло, один дух»). Вона застерігає від скороспілих шлюбів, коли юнак і юнка стають на рушник, піддавшись тимчасовому захопленню, закоханості, не перевіривши глибини своїх почуттів. Молоді люди часто не усвідомлюють взятих на себе обов'язків батька і матері, їм бракує зрілості й духовних сил, необхідних для виховання дітей. До цього ж приєднуються проблеми матеріального забезпечення молоді сім'ї, ведення домашнього господарства, відсутності житлових умов, кваліфікації тощо. Така сім'я не витримує перших випробувань, відступає перед труднощами.

Коли між батьками немає любові, духовної єдності і довір'я, взаємної поваги, створюється нестерпний мікроклімат — життя супроводжується сварками, конфліктами, подружньою невірністю. Все це травмує душі дітей, породжує неспокій їхніх сердець, страждання, невіру в людей.

Мудрість народу підносить роль батька, матері, як творців нового життя, возвеличує їхнє подвижництво, незамінність у зростанні людини. Духовний світ батьків, їхній авторитет, особистий приклад є життєдайним джерелом, з якого діти починають сприймати моральні цінності, неперехідні багатства свого народу, людства («Не ті батьки, що на світ привели, а ті, що в люди вивели», «У добрих батьків добрі діти»).

Із благоговінням оспівані у фольклорі Батько і Мати («Добре тому, хто має батька, бо в батька найтепліша хатка», «На сонці тепло, а біля матері добре», «Нема у світі цвіту яскравішого над маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночки»). Засобами піснi, оповідей, легенд, приказок і прислів'їв у народі

сім'я. В ній панує згода і по-
ми, взаєморозуміння з дітьми
горе плаче», «Де згода існує,
е», «Де згода, там і вигода»).

ва атмосфера має місце тоді,
ді трудова, тобто утримується
зароблені дорослими, а діти
ють батькам. Важливо, щоб
оління мало постійні обов'яз-
тьками виконувало господар-
чалося до ведення сімейного
реалії побуту сім'ї вихову-
ність, сімейність і працюви-
ох поколінь молоді класичний
можності спільної праці —
казка «Ріпка».

до шлюбу, твердить народ-
ють бути мотиви високомо-
— в першу чергу любов, по-
вірність подружжя («Нема
вірна супруга», «Живуть між
водою», «Чоловік і жона —
діло, один дух»). Вона засте-
плених шлюбів, коли юнак і
рушник, піддавшись тимчасо-
закоханості, не перевірів-
почуттів. Молоді люди часто
взятих на себе обов'язків
бракує зрілості й духовних
виховання дітей. До цьо-
проблеми матеріального за-
ої сім'ї, ведення домашньо-
ідсутності житлових умов,
Така сім'я не витримує пер-
відступає перед трудно-

ми немає любові, духовної
заємної поваги, створюється
лімат — життя супроводжу-
нфліктами, подружньою не-
авмає душі дітей, пород-
сердець, страждання, не-

підносить роль батька, ма-
го життя, возвеличує їхне
мінність у зростанні люди-
тків, їхній авторитет, осо-
життедайним джерелом,
ють сприймати моральні
багатства свого народу,
ьки, що на світ привели,
вели», «У добрих батьків

співані у фольклорі Бать-
тому, хто має батька, бо
хатка», «На сонці тепло,
«Нема у світі цвіту яск-
ки, нема ж і роду рідні-
»). Засобами пісні, опові-
ок і прислів'їв у народі

створюється культ Матері, який влучно у пое-
тичній формі передав Т. Г. Шевченко:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...
...І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим...

Неодмінною умовою кожної сім'ї має стати
глибока любов, повага до жінки. Виявляється
вона по-різному: рівноправність у розв'язанні
усіх родинних справ, у догляді й вихованні
дітей, веденні хатнього господарства тощо
(«Жінка чоловікові подруга, а не прислуга»,
«Жінка для совіту, теща для привіту, а матін-
ка рідна лучче всякого цвіту»). Спільна госпо-
дарська діяльність членів сім'ї розкріпачує
жінку, надає їй можливість нарівні з чоловіком
брати участь у виробничій і громадській ді-
яльності, підвищувати свій інтелект, всебічно
розвивати свою моральну й фізичну красу.

Успіх сімейного виховання значною мірою
залежить від складу сім'ї, її чисельності. З ди-
тячих років відома нам віршована приказка
про Омелька: «У нашого Омелька невеличка
сімейка: тільки він та вона, та старий та стара,
тільки Сидір та Нестірко, та діток шестірко,
та батько та мати, та їхні три брати».

Звісно, що в давні часи, коли сім'я вела на-
туральне господарство, діти рано залучалися
до продуктивної праці, і родини були за рід-
ким винятком багатодітні. Чим більше було
дітей, тим більше робочих рук — господар-
ські відносини у сім'ях трудівників переважа-
ли над іншими. («Де одинець — хозяйству кі-
нець, де сім — щастя всім», «Один син — не
син, два сини — півсина, три сини — ото тільки
син»).

Найщирішими і найкращими для батьків
були побажання мати якомога більше дітей
(«Скільки в лісі пеньків, щоб у тебе було
стільки синів!», «Скільки в стелі дощок, щоб
у тебе було стільки дочок!»).

Поряд з господарськими функціями бага-
тодітна сім'я успішно виконувала й виховну.
Практика виховання у багатодітних сім'ях свід-
чить, що діти в них зростають працювотими,
морально красивими, щасливими. Старші тур-
буються про менших, доглядають і навчають
їх, менші набувають досвіду від старших бра-
тів і сестер. У таких сім'ях немає причин для
виникнення егоїзму, зарозумілості, черствості.

Коли ж у сім'ї виховується одна дитина, то
тільки їй належить вся батьківська любов і
ласка. Надмір уваги і пестощів, відсутність
спілкування з братами і сестричками призво-
дять до гіпертрофії людських відносин. Маю-
чи одну дитину, мати й батько не керують
своїми почуттями, потурають дитячим прим-
хам, стрімголов кидаються виконувати її ба-
жання, і як результат виховують черствого са-

молюбця, неробу, споживача батьківської
праці («У тебе одно? — Одно. — Видно, бо й
на голові воно», «Син одинак — як не злодій,
то пияк»).

Нині багатодітні сім'ї рідкість. Але батькам
слід добре знати про труднощі виховання єди-
ної дитини і, по можливості, мати кількох ді-
тей — що є важливою умовою успішного ви-
ховання.

Особливо згубно впливає на дітей, коли
батько або мати залишають сім'ю, відмовля-
ються від немовляти або суд позбавляє їх
батьківських прав («При живих батьках діти —
сироти», «Вітчим — не батько, бо і його діти —
сироти», «Дитина без батька — напівсирота,
без матері — кругла сирота»). У наш час, коли
невпинно відбувається оновлення суспільства,
зростає впевненість людей у завтрашньому
дні, таке явище особливо протиприродне. Од-
нак кількість дітей, які виховуються без бать-
ків або без одного з них, зростає. Ця проб-
лема варта всенародної уваги. І чи не педаго-
ги повинні першими взятися за її розв'язання?

Добре, коли в сім'ї проживають представ-
ники старшого покоління — дідусь і бабуся.
Поєднання трьох поколінь: дітей, їхніх батьків
та батьків батьків забезпечує наступність і
живучість вікових традицій, звичаїв, духовних
надбань народу. У такій родині діти не зали-
шаються бездоглядними, є кому відвести їх у
дитсадок чи школу, забрати вчасно звіди до-
дому, перевести першокласника через вулицю,
нагодувати, розказати казку тощо. Отже,
приказка про Омелька не втратила свого зна-
чення, бо «старий та стара» в міру своїх сил і
можливостей — незамінні вихователі внуків.
Водночас за таких умов по-іншому вирішуєть-
ся й питання самотніх старих. Педагоги ма-
ють створити громадську думку про недо-
цільність ізольованої, відрубної сім'ї. І бать-
кам, і молодим треба довести, що відокрем-
лення від батьків, створення свого «гніздеч-
ка» — егоїзм, який обертається злом як для
новоствореної сім'ї, так і для суспільства в ці-
лому.

У фольклорі широко відображено стосунки
між батьками і дітьми. У наші дні засоби ма-
сової інформації пропагують культ дружби
між матір'ю і донькою, батьком і сином. Ця
дружба інколи зводиться до приятелювання,
панібратства, вседозволеності, стосунків на
«ти». В цьому разі, за висловом А. С. Мака-
ренка, «діти називають батьків Петьком або
Марійкою, сміються з них, грубо обривають,
повчають на кожному кроці, ні про яку слух-
няність не може бути й мови. Але і дружби
тут немає, бо жодна дружба неможлива без
взаємної поваги».

Бажання бачити своїх дітей щасливими ін-
коли переходить розумні межі. Через століт-
тя, з уст в уста передається заповідь молодим

поколінням про те, що сліпа батьківська любов спотворює духовний світ дітей, призводить до моральної розбещеності, споживацтва, безчестя. («Ой, мамо, мамо, не пести так сина, бо бідная на світі пещена дитина», «Хто дітям потаче, той сам плаче», «Потурай малому, то як виросте, буде тебе на старість бити»).

Однією з перепон морального спустошення підростаючого покоління є виховання в дітей розумних потреб, поміркованості у своїх бажаннях, узгодження їх з реальними можливостями («Живи не як хочеться, а як можеться», «По своєму ліжку простягай ніжки», «Так кравець крає, як йому матерії стає»).

Слушними є висновки народної педагогіки стосовно дотримання батьками і старшими членами сім'ї єдиних вимог до дітей. Ця важлива умова виховання діє тоді, коли дорослі одностайні у ставленні до дітей, розвитку їхніх інтересів і потреб, у заохоченнях і покараннях тощо («Коли батько каже «так», а мати — «сяк», росте дитина як будяк», «Біда тому дворові, де курка кричить, а півень мовчить», «Де багато няньок, там дитя каліка»).

Народна педагогіка всіляко пропагує як необхідну умову виховання поваги до особистості дитини. Хоч в українському фольклорі трапляються прислів'я та приказки, якими схвалюється фізичне покарання дітей («Наука не бува без дрюка», «Не дубцем, так лозиною», «Одного скарання — десятьом покаяння»), та вони поодинокі і не відіграють особливої ролі в оцінці ставлення до дітей. З давніх давен і до наших днів батьківська мудрість виявляється у великодушності, чуйності, увазі, довір'ї і тактовності до юних — «Не вчи дитину штурханцями, а хорошими слівцями», «Учи дітей не страшкою, а ласкою», «Не кричи, а ліпше навчи».

Ефективність сімейного виховання значною мірою зумовлюється своєчасним і цілеспрямованим залученням дітей до засвоєння моральної культури свого народу. Народна мудрість твердить, що пускати справу на самоплив, сподіваючись, що діти підростуть і все зрозуміють, — показник невігластва («Коли дитину не навчиш у пелюшках, то не навчиш у подушках», «Вчи дитину не тоді, коли вона лежить уподовж лави, а тоді, коли впоперек», «Нагинай дерево поки молоде, учи дітей поки малі!»). Батьківська неспроможність, елементарна педагогічна неграмотність калічить дітей, нівечить і їхню власну долю («Добрі діти — батькам вінець, а злі діти — кінець», «Добрі діти на ноги поставлять, а лихі з ніг звалять!»), «Вразливе слово від дітей гірше болячки — не заживає»).

Отже, виховні можливості народної педагогіки невичерпні. Глибоке вивчення народної мудрості, творче її переосмислення допомо-

же вчителю у розв'язанні складних сучасних проблем виховання молоді. Тому надбання народної педагогіки слід пропагувати серед учителів, батьків, широкої громадськості, залучивши до цього радіо, телебачення, пресу.

Варто в усіх навчальних закладах при вивченні суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних наук всебічно розкривати ставлення трудящих до моральних цінностей суспільства. В педагогічних, культурно-освітніх та інших училищах, інститутах і університетах доцільно запровадити спецкурс «Основи народної педагогіки». У Криворізькому педагогічному інституті, наприклад, розроблена програма такої дисципліни, виготовлені дидактичні матеріали і в 1988/89 рр. студенти залучатимуться до систематичного вивчення практики народного виховання, що розширить їхні знання, дасть можливість не тільки наслідувати виховні традиції, а й на їх основі розвивати нові, співзвучні нашим завданням і часу.

СПІВДРУЖНІСТЬ СІМ'Ї І ШКОЛИ

К. М. КОВАЛЕНКО,

директор СШ № 25 м. Кривого Рога

Дві могутні сили діють у сфері виховання підростаючого покоління — сім'я і школа. Об'єднати їх, спрямувати на удосконалення навчання й виховання радянських дітей — важливе, але нелегке завдання. Насамперед слід визначити роль кожної родини у цій справі, допомогти їй стати активним учасником оновлення нашого життя. Це має зробити загальноосвітня школа, урахувавши соціальні зміни, які сталися сьогодні в радянській сім'ї.

Нас хвилює, скажімо, зниження престижності багатодітних сімей. Нині 90 % міських жителів і 70 % сільських мають одну—дві дитини. Тенденція тривожна, у майбутньому може серйозно ускладнити демографічну ситуацію в країні. Крім того, здебільшого в малодітних сім'ях молодь виростає егоїстичною, прагне лідерства серед ровесників і дорослих. Деформуються звичні стосунки між батьками й дітьми.

Спостереження свідчать, що негативні риси характеру дітей формуються й утверджуються при потуранні самих дорослих, які часто виконують усі примхи синів та доньок. Низький рівень гуманізації стосунків у сім'ї призводить до того, що чимало підлітків орієнтується на цінності не духовні, а матеріальні. Це породжує споживацькі, утриманські настрої, безсердечність, байдужість, навіть жорстокість у ставленні до оточення.

Не кожна дитина, навіть з благополучної сім'ї, сьогодні відгукнеться на біду інших, без-